

De media internationale is al aan 't heersen over d'aard

De marxistische analyse heeft het niet makkelijk: nauwelijks was men uit de discussie geraakt over de monopolisering (Laatkapitalisme, Monopoliekapitalisme, Staatsmonopoliekapitalisme?), of men moest zich gaan bezighouden met de gevolgen van de automatisering, en een positie bepalen die zich zowel richtte tegen de spontane afwerende reactie van de vakbonden als tegen de uitwassen van een ecologisch geïnspireerd wantrouwen zoals dat onder meer door Rudolf Bahro verwoord werd. In de huidige fase van de industriële omvorming, die wereldwijd bezig is, wordt deze discussie nog ingewikkelder gemaakt door de snelle invoering van de steeds dichter op elkaar volgende generaties van computer- en 'nieuwe media'-technieken. Dat de kwantitatieve groei van deze nieuwe media een kwalitatieve sprong teweegbrengt zal menig traditioneel geschoold dialectisch materialist gerustgesteld doen knikken, want dat wisten we toch al minstens sinds Friedrich Engels? Dat dit kwalitatieve verschil in feite veel meer met de *technologie* zelf te maken heeft en slechts op de tweede plaats met haar gevolgen, is al minder vertrouwd terrein. Want het gaat helaas niet meer op, te spreken van een 'neutrale' technologie die dan in de 'juiste handen' (het proletariaat, de partij van het proletariaat, de technocratische leiding van de partij van het proletariaat) zonder gevaar zou kunnen worden aangewend. Dit argument, waarmee bijvoorbeeld de onverantwoorde ontwikkeling van de kernenergie in de post-kapitalistische landen van Oost-Europa en een aantal landen van de Derde Wereld wordt verdedigd, ging juist voor die kernenergie niet meer op, en is nog veel minder overtuigend als het gaat over een zo indringende en bewustzijnsveranderende technologie als de 'telematiek' (computers en nieuwe media samengenomen).

In *The coming information Age* (1982) permitteert de Amerikaanse apologet Wilson P. Dizard zich het bekende grapje ten koste van de critici van de nieuwe en nieuwste technologie: toen een zekere Gutenberg in 1445 in Mainz de drukpers had uitgevonden, zond de Keurvorst van Rijnland-Pfalz een delegatie naar zijn atelier om het ding te onderzoeken. Deze commissie, de 'Select Committee to Evaluate Multiple Manuscript Production', kwam tot het besluit dat deze nieuwe machine weliswaar knap in elkaar zat, maar besloot dat het beter zou zijn, alle onderzoek in die richting stop te zetten om de vol-

gende redenen: 1) het zou een serieus tewerkstellingsprobleem meebrengen voor duizenden monniken die nu in de manuscriptenafdeling van de kloosters zinvol werk verrichten; 2) er is helemaal geen dringende vraag naar een groter aantal kopies van de bestaande manuscripten en 3) aangezien bijna niemand kon lezen was er op lange termijn geen uitbreiding van de vraag naar deze manuscripten te voorzien. Hetzelfde kan, mutatis mutandis, gezegd worden over de invoering van de mechanische weefgetouwen en elke verdere stap in de technologie: op langere of kortere termijn kregen de Luddieten en andere vijanden van de nieuwe technieken ongelijk in hun vrees voor werkloosheid en kwamen de machines er toch, zodat de tegenstanders zich willens nillens en gewoonlijk met vertraging aan de nieuwe toestand moesten aanpassen.

En toch waren er serieuze problemen aan de invoering van de nieuwe technieken verbonden, al lagen die wellicht op een ander terrein dan de eerste tegenstanders verwachtten: de sociale kosten voor grotere bevolkingsgroepen waren inderdaad hoog en de volledige omschakeling veranderde telkens het sociale, politieke en culturele samenlevingspatroon zo grondig, dat de gevolgen ervan soms nog generaties lang nawerkten. De discussies binnen de Frankfurter School over de diepere oorzaken van het fascisme zijn hier een duidelijke illustratie van. Maar deze ongelijktijdige ontwikkeling tussen industriële technologie en sociaal-politiek bewustzijn is niets in vergelijking met de snelheid waarmee we vandaag met de invoering van de nieuwe media geconfronteerd worden. En als het marxisme al moeite had om niet te ver op de vroegere ontwikkelingen achter te lopen, lijkt het me meer dan tijd dat we ons op de confrontatie met die nieuwe media beginnen voor te bereiden. Want deze keer gaat het niet langer over de complexe dialectische verhouding tussen materiële basis en (bewustzijns-)bovenbouw, maar om een technologie die zich direct met de bewustzijnsvorming en -verspreiding zelf bezighoudt en dit op een moment, waarop zowel de krachtsverhoudingen tussen machthebbers/bezitters en de bevolking als het populaire bewustzijn weinig garanties voor een democratisch, laat staan socialistisch antwoord schijnen te bieden. Voor de neo-liberale ideologen en hun broodheren worden de nieuwe media het ultieme wapen, waarmee ze alle overblijfselen van werkelijke democratie en arbeidersmacht voorgoed van de kaart zullen vegen.

De derde industriële revolutie is een revolutie

Er is geen twijfel mogelijk: het gaat hier inderdaad om meer dan een evolutionaire ontwikkeling van bestaande technieken. Wat vandaag in de laboratoria in de VSA, Japan en Europa wordt uitgetest en al ten dele op de markt wordt gebracht revolutioneert ons traditionele begrip van industriële productie en communicatie. Het 'privé mediacentrum', dat via de coaxiale en de glasvezelkabels, de satellieten en de microcomputer in principe in elke (Westerse)

woning kan worden geïnstalleerd, is kwalitatief anders dan de bekende combinatie van radio + kleurentelevisie + telefoon + stereouitrusting + tekstverwerker/terminal. Voor de eerste keer in de geschiedenis is het mogelijk (en gebeurt het ook) dat bijvoorbeeld de Zweedse brandweer bij elke brandmelding onmiddellijk alle data over de toegangswegen, de constructie, de structuren en het aantal inwoners van een brandend gebouw krijgt, maar dat deze gegevens vanuit een wijk in Stockholm de brandweer bereiken *via* een computercentrum in Cleveland, Ohio, VSA. En het gaat niet alleen om de intrigerende videofoon en de mogelijkheid om wereldwijd conferenties vanuit de huiskamer te organiseren, maar om de vooralsnog losjes geplande aansluiting van al deze mediacentra, die voorlopig nog rond de vijfhonderdduizend frank kosten, maar die snel in prijs kunnen dalen. Hans Peter Bleuel (*Die verkabelte Gesellschaft*, 1984) wijst er bovendien op dat al de informatie rond de 'nieuwe media' een vertekend beeld geeft van de realiteit: in feite bedraagt het marktaandeel van deze nieuwe media voorlopig niet meer dan 20%, terwijl het leeuwenaandeel van over 50% besteed wordt aan industriële elektronica (computers, robots) en informatietechnieken. Wat dus wordt voorgesteld als een dienst aan de gewone burgers om hen steeds meer kanalen en ontspanningsprogramma's te bezorgen, is slechts één schakel in een veel ambitieuzere 'verkabeling' van het hele productie- en informatie-apparaat. Daar het grootste deel van de nodige infrastructuur direct of indirect door de gemeenschap gefinancierd moet worden, is het uiteraard nodig, de liefst zo enthousiast mogelijke medewerking van de (onbewust) zo vrijgevege bevolking te verkrijgen. Deze ideologische truuk is zo oud als de industrialisering zelf, maar wordt nu meer dan ooit uit naam van de democratie en 'het recht op informatie' gevoerd. En de gewone consument is blij met zijn mediacentrum, de industrie heeft haar gewenste infrastructuur goedkoop verkregen en de politici zijn er bovendien nog populairder door geworden ook. Wie aan dit laatste effect twijfelt moet maar eens uitleggen waarom de laatste maanden zoveel politici uit alle traditionele partijen zo'n vurige artikelen over kabeltelevisie en andere diensten in de pers laten verschijnen.

Maar is dat geen echt socialisme?

Een van de belangrijkste voorwaarden voor een socialistische maatschappij is een terdege *geïnformeerde* bevolking die op grond van deze informatie ook meteen haar recht op *inspraak* kan doen gelden. En het lijkt wel of de ontwikkeling van de nieuwe media nu juist deze gedroomde voorwaarden voor dit nieuwe democratische bestel zullen scheppen. Tenslotte kan men niemand beletten, avonden lang naar de culturele programma's van over de hele wereld te kijken, zich via de home computer over alles en nog wat encyclopedisch te informeren, met zijn collega's over de informatie te confereren, om daarna via de tweerichtingskabel zijn/haar opinie aan de verkozen overheid

mee te delen. En als de buren liever jaar na jaar alle afleveringen van *Dallas*, *Dynasty*, *Falcon Crest* en *Charlie's Angels* telkens opnieuw willen zien afrollen, dan is dat toch het democratische recht van die buren? Hier heerst de supreme vrijheid van een hoogontwikkelde maatschappij die er in geslaagd is het lastige probleem van de door arbeidstijdverkortung geschapen vrije tijd creatief en aangenaam op te lossen: niemand wordt verplicht het ene programma boven het andere te verkiezen en niemand wordt zelfs verplicht het hele mediacentrum in te pluggen. Voor de beginneling en de kinderen bestaan er honderden goedkope computercursussen, die men op het scherm thuis kan inoefenen, zodat het niet noodzakelijk waar is dat het beheersen van deze technieken een privilege van de rijken en superrijken zal worden. Door massaconsumptie zullen de kosten voor de nodige installatie weldra niet veel meer bedragen dan een reis naar Spanje en er is geen eind aan de gamma van gadgets en spelen die men elkaar in de loop van de jaren als kerst- en verjaardagsgeschenk kan geven. Het getuigt van kwade wil deze informatie zonder meer als verkapte propaganda te verwerpen, omdat een volledig ontwikkeld netwerk van centrales en mediacentra de inschakeling van uiterst gewetensvolle en wetenschappelijk verantwoorde educatieve programma's niet meer zal kunnen tegenhouden en wie belet de inwoner van bv. Kruis-houtem, die niet tevreden is over de Belgische of zelfs Europese inbrenge, om over te schakelen op het Amerikaanse PBS, dat hem volledig en kritisch inlicht over de armoede van de Amerikaanse zwarten of de gevaren van de laatste biogenetische experimenten in Stanford, California? Nog nooit zullen we zo dicht bij de communicatieve kansen op echte democratie gekomen zijn, zodat het er alleen op aan schijnt te komen, nauwlettend op de ontwikkeling van technologie en programmering te waken en niet alles aan commerciële belangen over te laten. Maar er is meer: door de grotere toegang tot steeds meer data vergroot de kans dat steeds meer mensen met de aanleg van bv. een Einstein hun natuurlijk talent op deze data kunnen toepassen, waardoor niet alleen de wetenschap vlugger zal vooruitgaan, maar ook de kans op een elitaire controlé van steeds grotere groepen van wetenschappelijk wakkere burgers moeilijker zal worden. Al deze voorbeelden zijn reëel en kunnen niet zo maar genegeerd worden. Er zat, ondanks alle naïviteit, een stuk waarheid in het vroege enthousiasme van mediaprofeten als Marshall McLuhan, Buckminster Fuller, Julian Huxley en Teilhard de Chardin, een heterogene lijst waarin marxisten uitblinken door hun afwezigheid.

Ons kind heeft een kop gelijk een computer

De voorafgaande schets van een democratisch-socialistische verkabeling van de maatschappij hield weinig of geen rekening met de reële gevaren die aan de invoering van de nieuwe media verbonden zijn. Het heeft weinig zin hier nog eens in te gaan op de vaak overdreven angstvisioenen van Big Brother

(de Rijkswachtcomputer, de technisch haalbare concentratie van persoonlijke informatie in mediacentrales) of op de mogelijkheid van een computervergissing die de raketten zou kunnen lanceren. Deze gevaren zijn reëel, maar wat op dit ogenblik veel dringender lijkt is te wijzen op de verandering die deze media kunnen teweegbrengen in het hele opvoedings- en denkpatroon. Het is normaal dat computers en andere vormen van elektronica in de scholen ingevoerd worden en dat informatica tot één van de basisvakken van het onderwijs wordt, maar de gevolgen hiervan zijn in mijn ogen angstwekkender dan al de rest.

Als we de nieuwe media in de scholen invoeren, moeten we dit onderwijs beetje bij beetje aan de denkschema's van die media aanpassen - en dat betekent concreet een beklemtonen van het binaire denken - kan dit een verandering tot gevolg hebben die op hetzelfde niveau komt te staan als bijvoorbeeld de genetische manipulatie. De ervaringen met de invoering van bv. de multiple choice-tests in de menswetenschappen geven ons een eerste idee van deze veranderingen. De experimenten van Turing en anderen met 'het kunstmatige verstand' hebben aangetoond dat het hier om meer gaat dan om een simulatie van het menselijke verstand, dat inderdaad niet zo makkelijk door een machine vervangen kan worden, maar om een verdiept inzicht in de complexiteit van dat denken. Zou het daarom niet praktischer zijn, die aspecten van ons denken via het onderwijs te stimuleren, die ons de omgang met computers zou vergemakkelijken? Als we akkoord gaan met de hypothesen van Harry Braverman (*Labor and Monopoly Capital*, 1974), die beweert dat we in het post-industriële tijdperk steeds meer halfgeschoolde 'specialisten' zullen nodig hebben die door middel van uiterst verfijnde technologie steeds meer en beter zullen produceren, dan ligt het voor de hand dat ons onderwijsstelsel de kinderen ook op een dergelijke rol in bedrijf en maatschappij voorbereidt. Anders gezegd: als we ons door de ontwikkeling van de technologie gedwongen zien het binaire denken te stimuleren, en de ervaring met het toenemend aantal 'computerwonderkinderen' toont aan dat dit mogelijk is, dan moet dat onvermijdelijk ten koste gaan van dat denken dat we, heel algemeen, dialectisch noemen en dat inderdaad niet in het kader van de nieuwe technologie past. Op grote schaal zou dat betekenen dat het heilzame subversieve effect van grotere informatie en tweerichtingscommunicatie heel efficiënt kan worden geneutraliseerd. Het gaat hier om veel meer dan om de vraag wie uiteindelijk de computers en de informatiecentra in handen zal hebben, want zelfs als een effectieve democratie deze macht inderdaad uit de handen van de monopolies zou kunnen houden - en dat is op het eerste gezicht niet zo zeker - blijft het feit dat een echte democratie pas kan functioneren als de mensen in staat zijn die informatie zelfstandig en kritisch te verwerken. De conservatieven zijn bang van het komende 'computerterrorisme' waartegen

vooral nog geen bescherming mogelijk blijkt te zijn; de progressieven vrezen integendeel de macht van de klassieke monopolies, die door de nieuwe media vergroot zal worden. Maar allebei gaan ze aan het feit voorbij, dat het gevaar dieper zit: waar Marx het erover had dat de arbeider een (lichamelijk) aanhangsel van de machine was geworden, bestaat nu de kans dat de meerderheid van de bevolking een (geestelijk) aanhangsel van de telematiek wordt. In plaats van de eendimensionale consumptiemaatschappij (Marcuse) hebben we dan te doen met een grotendeels binair denkende mediamaatschappij, en dat lijkt me een stap verder te gaan in de verkeerde richting.

Voor de socialisatie van de nieuwe media

Het debat rond de doorbreking van het BRT-monopolie geraakt niet uit de oude controverse tussen de voorstanders van 'de openbare sector' en die van de vrije markt. De verdedigers van de openbare sector, in ons land traditioneel links en de progressieve vleugels van de christen-democratische organisaties, blijven in feite vasthouden aan een vorm van nationalisatie of staatscontrole die, theoretisch, de toegang tot de media voor heel de bevolking moet garanderen. Ze zijn terecht bang dat open concurrentie tussen een commerciële mediasector met al de financiële macht van de ondernemingen, fataal het einde van de openbare radio en televisie zou betekenen. Deze defensieve reactie is begrijpelijk, maar op langere termijn waarschijnlijk onhoudbaar in een burgerlijke democratie. Vroeg of laat zal het beroep op 'het recht op ontspanning en de vrijheid van keuze' het electoraat in de richting van die zogenaamde vrije keuze beïnvloeden. En dan heeft het weinig zin heel diepzinnig en dialectisch op de illusie van keuzevrijheid te wijzen en de mensen voor een feitelijke dominantie van de commerciële sector te waarschuwen. Het wordt tijd dat het begrip *socialisatie* opnieuw op de agenda geplaatst wordt, want tenslotte gaat het er niet om de media in de handen van 'de staat' te houden, maar de mogelijkheden van de nieuwe media in de handen van de bevolking te krijgen, en dat vereist een nieuwe, agressieve aanpak van het probleem. Ofwel blijft traditioneel links een op voorhand verloren gevecht voeren ter verdediging van bv. het BRT-monopolie, waarbij dit monopolie de facto steeds meer wordt uitgehold, of we zorgen ervoor, dat de kansen die de nieuwe media ons inderdaad bieden, ten volle worden benut om een tegenmacht op te bouwen die qua kwaliteit en zelfs ontspanningswaarde die vrijheid van keuze inderdaad waarborgt. Deze overgang van een genationaliseerd mediabeleid naar een diverser, ruimer gesocialiseerd beleid is nu nog mogelijk, maar dan moet men eerst en vooral de illusie opgeven dat het oude monopolie nog gered kan worden. Het heeft geen zin meer zich nog achter dat monopolie te verschuilen en te hopen dat het debat voorbij zal gaan.

Net zoals men de invoering van de computers in het onderwijs niet zal kun-

nen beletten en er dus beter voor zorgt dat deze invoering omkaderd wordt door een hervorming van het begrip onderwijs zelf (hoe kunnen die computers nuttig zijn voor de technische én humanistische vorming die we nastreven?), zullen we de verbrokkeling van de bestaande informatie en ontspanningsmedia niet kunnen tegenhouden. Maar ook dat hoeft geen culturele of sociale ramp tot gevolg te hebben, zolang we ons ervan bewust zijn dat we, op grond van onze ervaring (en die van honderden bekwame mediamensen) en van onze analyse in dit debat helemaal niet met lege handen staan en zelf initiatieven kunnen voorstellen die door een groot deel van de bevolking aanvaard kunnen worden.

Als we (de linkse partijen, vakbonden en culturele organisaties samen met andere progressieve en alternatieve groepen) het initiatief echter niet vlug nemen en niets nieuws en creatiefs aan te bieden hebben, moeten we achteraf niet komen klagen wanneer de hele informatie- en ontspanningssector comfortabel in de handen van die machten gevallen zijn die dromen van een 'monopolie' waartegen dat van de huidige openbare sector in het niets verdwijnt.